

Слава України

Слід в історії

*...Козаків, немов святих, треба шанувати.
Позаяк і кров свою в битвах проливають.
Тим з небес подай свою, Господи, корону,
Хто для нашої землі чинить оборону.*

*Климентій Зиновій
мандрівний український поет XVII сторіччя*

У продовж останніх десяти сторіччя наша країна майже не знала спокійних і мирних часів — зате війни, навали чужоземців і міжусобиці траплялися тут майже безперервно. Та навіть за умов страшних випробувань українці спромоглися не лише вижити, але й зберегти свої традиції, мову, культуру, а головне — усвідомлення того, ким вони є насправді! Адже серед них було чимало непересічних лідерів — державних діячів і полководців, котрі носили титул гетьмана.

Що ж являє собою поняття «гетьман»? Корінням воно сягає XV сторіччя і означає «очільник вищій військовий керівник держави». Так називали полководців Великого князівства Литовського, а ще раніше — ватажків повстанців у Чехії. Проте особливого значення ця назва набула лише в Україні, бо наші гетьмани змушені були тримати в руках і воєнну, і політичну владу.

Невтомні вояки-захисники, творці засад української державності, що наполегливо боролися за національну незалежність, — такими ввійшли в історію наші славетні гетьмани. Подібно до решти людей, вони подеколи помилялись, але добробут України завше був для них понад усе. Суворі й жорсткі, ці видатні полководці високо цінили воїнську силу й уміння дати відсіч будь-якому ворогові. Водночас у їхніх лавах не траплялось безжальних тиранів на кшталт Сталіна, Гітлера або Чингісхана, що є виявом однієї з провідних особливостей українського характеру.

Козацький родовід

Наприкінці XIII сторіччя, почувуючись страшенно ослаблою, Київська Русь майже без опору перейшла під владу Литовської держави. Таким чином 90 % Великого князівства Литовського склали українські та білоруські землі, де офіційною мовою була визнана «руська» — тобто українсько-білоруська: нею писалися геть усі державні документи!

Проте, варто було Литовському князівству утворити з Королівством Польським єдину державу — Річ Посполиту, як усе змінилося. Згідно з Люблінською унією 1569 року, Волинь, Київщина та Брацлавщина відійшли Польщі. А отже, польські пани отримали безмежні можливості захоплювати українські землі та гнобити українців, що сповідували православ'я.

Водночас Україна потерпала через постійні набіги татарів, чия держава в Криму існувала за рахунок розбійницького промислу — захоплення рабів та коштовностей. «Живий товар», привезений із тих походів, продавався на невідільницьких ринках східних країн, а південні території України внаслідок цих навал поступово перетворювалися на пустку.

Кінець кінцем на тих землях, що розкинулися від середньої течії Дністра аж до Сіверського Дінця й середньої течії Дону, утворився малонаселений регіон — Дике Поле. Невдовзі ці простори почали обживати люди, котрі тікали від утисків заможного панства. Задля захисту від татарів утікачі об'єднувалися у воєнні спільноти, не полишаючи при цьому звичних справ (полювання, риболовлю та землеробство). На той випадок, якщо доведеться давати бусурманам відкоша!

Отож войовничих мешканців тієї місцини стали називати козаками, себто «вільними людьми, не згодними нікому служити». Наполегливо вправляючись у бойовій майстерності, певним чином упорядковуючи мирне життя, козаки крок по кроку перетворювалися на професійних бійців, захисників України від свавілля польської шляхти і татарських орд. Подеколи навіть невеличкі козацькі загони змушували тікати незліченні хмари грабіжників і работоргівців! Ось чому для всього християнського світу таке воїнське товариство стало надійною вартою на кордоні зі Сходом, а самі козаки швидко здобули славу хрестоносців і степових лицарів.

Козацьке життя вимагало постійної концентрації духовних та фізичних сил, і це загартовувало вояків. Тож чи варто дивуватися тому, що серед них з'явилося багацько видатних ватажків? І що саме на землях українського козацтва вигналися перші паростки нашої державності, сформувалася національна самосвідомість нашого народу!

Першим гетьманом в історії Європи вважається національний герой чеського народу Ян Жижка (1360–1424).

Запорізька Січ

Перші згадки про українське козацтво можна знайти в документах 1489–1492 років. Відтоді починається історія козацтва, пов'язана з іменами козацьких ватажків: гетьманів, отаманів та сотників.

У середині XVI сторіччя українські козаки розподілялися на низових, городових та реєстрових. Низові козаки мешкали на Січі. Городові забезпечували оборону міст. Щодо реєстрових, то формально вони служили польській короні, а їхні імена заносилися до особливого переліку — реєстру, завдяки чому такі воєводи користувалися певними привілеями.

Що ж являла собою Запорізька Січ? То було укріплене козацьке поселення, де панувала демократія: січові мешканці самі обирали своїх керманичів, а ті не лише писали закони, за якими мала жити вся спільнота, а й дослухалися до скарг та побажань цієї спільноти. На Дикому Полі налічувалося кілька таких поселень, проте найвідомішою була Січ на острові Хортиця, заснована Дмитром Вишневецьким на прізвисько Байда. Хортицька Січ розташовувалася поза останнім, дев'ятим Дніпровим порогом — гранітним виступом у руслі ріки.

За поганських часів там знаходилося святилище давніх слов'ян, а сам острів уважався священним.

Символами влади військової козацької старшини були так звані клейноди: корогва, бунчук, булава, печатка, миттаври, гарматти й сурми. Свій стяг — корогву — козаки шанували як святиню.

На межі XVI і XVII сторіч у Запорізькій Січі почалася розбудова нової української (козацької) держави. На відміну від сусідніх монархічних держав на Січі формувалася республіка. Козаки обирали гетьмана і могли увійти до складу Січової Ради, вибирала членів парламенту — Коша.

Аби потрапити до козацького товариства, потрібно було довести свою вірність православію, здатність управлятися зі зброєю, знання січових законів і сутність родини. Жінок на Січ взагалі не пускали, а одружені козаки мусили мешкати поза межами козацької держави — на хуторах-зимівниках. Що ж до території самої Січі, то вона розподілялася на два округи, очолювані полковниками, — паланки.

Отже, спершу Січ була притулком, де втілювалися ідеї із сіл та міст могли знайти захист від переслідувачів. Згодом звідти Україною покотилися хвилі народних повстань проти польського пригноблення селянства. А вже наприкінці XVI сторіччя вільна козацька республіка перетворилася на політичний центр України.

У лещатах імперії

У продовж двох сторіч запорізьке козацтво здійснило чимало героїчних походів, тож слава його відлунувала всією Європою. Тамтешні володарі часто просили допомоги. Зазвичай козаки не відмовляли європейцям у підтримці, допомагаючи їм спекатися ворогів — як-от турків-османів. Та чим дужчою ставала воїнська сила козацтва, тим частіше доводилося чинити опір польській владі.

Отож у 20–30-і роки XVII сторіччя почали вибухати козацькі повстання. Очолювали їх гетьмани Тарас Федорович, Іван Сулима, Павло Бут і Яків Острянин (засновник міста Чугуєва). І хоча всі ті народні збурення було придушено польськими керманичами, їх можна вважати репетицією козацької революції 1648–1657 років на чолі з Батьком Хмелем — славетним гетьманом Богданом Хмельницьким!

Власне, метою Хмельницького було звільнення країни від польського ярма і надання їй повної незалежності. Задля цього слід було завдати полякам нищівної поразки, а тоді звільнити й об'єднати всі українські землі. Але Хмельницький чудово розумів, що однієї козацької сили для виконання такого завдання буде замало. Тому він вирішив збільшити армію, залучивши простих селян, а крім того, укласти угоду із Кримом. Отак він і зробив. І вже за кілька місяців звичайне повстання перетворилося на національно-визвольну війну, що змінила хід історії і пришвидшила створення козацької держави.

Та на жаль, тоді нова Україна так і не народилася. По смерті Хмельницького селяни розсварилися з козацькою старшиною, і цим скористалися сусідні держави, аби розірвати країну на частини й обернути її на руїну. У 60-і роки XVII сторіччя Правобережна Україна опинилася під польським чобітком, а Лівобережну затисло у лещатах Москви.

Україна потребувала сильного очільника, який врятував би її від остаточного розчинення у складі

інших держав. І на початку XVIII сторіччя такий керманіч з'явився! Звали його Іван Мазепа. Хитрий політик і талановитий стратег, Мазепа мріяв створити незалежну європейську державу. Та позаяк тогочасна Європа була монархічною, він зробив ставку на шляхту — козацьку старшину. Проте йому було невтямки, що джерелом і підтримкою влади завше слугували не багатії, а народ... Ця помилка дорого коштувала і козакам, і всій Україні. Адже її було позбавлено решток незалежності й на цілих двісті років включено до складу Російської імперії!